

Բ ԳԼՈՒԽ.

ԲԱՐԻ ՊԱԾՏԱՄՈՒՆԲ

Վարանդալում կան քարեր և ժայռեր, որ պաշտում են. ժողովուրդը ուխտի է գնում նրանց, մոմ վառում, աղոթում, և մատաղներ կտրում: Այսպէս՝ Սղնախ գիւղի մօտ գտնւում է մի ահագին ժայռ քար, որ մի ժամանակ ժայռից պոկուելով գլորուել, եկել է մինչև գիւղ և հէնց գիւղի մօտ կանգ առել, առանց մի որ և է վնաս պատճառելու: Գիւղացիները գոհ լինելով, որ այդ քարը աւելի առաջ չէ գլորուել և վնասներ պատճառել, պաշտում են նրան: Այս քարը կոչւում է Պուկ-քար, այսինքն պոկ եկած քար: Ամուլ կանայք գալիս երեք անգամ թել են փաթաթում այս քարի շուրջը և ապա տանում, գուլպայ գործում հագնում, որպէս զի երեխայ ունենան:

Կաթ չտուող կովերին էլ տանում երեք անգամ պտտեցնում են նրա շուրջը:

Հանդիպակաց ժայռն էլ, որտեղից պոկ է եկել այդ ահագին ժայռ քարը, նույնպէս պաշտում է: Այնտեղ առաւելապէս երաշտ ժամանակ են մոմեր վառում, որ անձրև գալ և կամ կարկուտ չիսփի:

Մի այսպիսի ժայռ էլ գտնւում է Հիրհեր գիւղում, լեռան լանջին, որ եթէ գլորուի, գիւղը աւերակ կը դարձնի: Վառուած բազմաթիւ մոմերից ժայռի լանջը բոլորովին սևացել է:

Բայց աւելի հետաքրքիր է Գիւնէյ շարտար գիւղի Շմանէքը, որ կարծէք գոլմէն լինի: Մի կանգնած ժայռ քարի վրայ ընկնում են երկու մեծ ժայռ քարեր, միւս կողմից լենուած լինելով իսկական ժայռի վրայ: Սրանց միջև կայ երկու փոքրիկ խորշ: Կատաղած անասուններին, մանաւանդ այն կովերին, որոնք կթելիս հանգիստ չեն մնում և կամ հորթին թող չեն տալիս ծծելու, բերում կոխում են այս խորշերի մէջ, նախապէս մոմեր վառելով ժայռի առաջ, որ

խելօքանտն: Այս ժայռի առաջ մի ծառ կայ, թիքեռնը, ծածկուած բազմաթիւ շորերի կտորներով:

Մի մեծ ժայռ քար էլ Սխտորաշէնի մօտ կայ, որ կարծես մանհիր լինի: Սրա առաջ չորս սրբազան ծառեր էլ կան, ծածկուած շորի կտորներով: Բացի սովորական ուխտ անելուց և մոմեր վառելուց, ամէն մի անցորդ պարտաւոր է սուրբ քարի մօտից մի փոքրիկ քար վերցնել, դնել ս. քարի վրայ և մի ուրիշը վայր ձգել:

Մի այսպիսի քար էլ Քարին-տակը գիւղում կայ:

Սակայն առանձին ուշադրութեան արժանի են՝

Ծ Ծ Ա Ք Ա Ր Ե Ր Ը

Սրանք ծծի նմանութեամբ պտուկներ են, որ գտնուում են ժայռ քարերի լանջերին, երբեմն ահագին ժայռերի և երբեմն այլերի մէջ: Սրանցից կաթ կաթ ջուր է հոսում, որ սակաւակաթ կանանց կաթը աւելացնելու դեղ է համարւում: Կաթ չունեցող կինը իւր երեխան գրկած գալիս է այդ քարի առաջ չոքում, աղօթում, մի քանի մոմ վառում և ծծերը բռնում այդ կաթիլների տակ և կամ վերցնում այդ ջրից, մի մասը խմում, միւսն էլ ծծերին քսում: Ասում են, որ անմիջապէս կաթը առատանում է:

Այսպիսի ծծաքարեր շատ կան, որոնցից նշանաւոր են. Խերխան գիւղի ներքե գտնուածը: Սա մի ժայռ քար է, որ հեռուից մի երեխային ծիծ տուող կնոջ նմանութիւն է տալիս: Ունի և պտուկներ, որոնցից ջուր է կաթկաթում: Ասում են, որ մի դժբաղդ մայր, այդ տեղում իւր օրօրոցի մէջ պահած երեխային ծիծ տալով՝ խնդրել է Քիրս լեռից *), որ իրեն քար դարձնէ, որովհետեւ այլ ևս չի ուզում տուն վերադառնալ և իւր սկեսուրի ձեռին տանջուել: Քիրսը կատարել է նրա խնդիրը, միւսոյն ժամանակ նրան կաթ տալու շնորհքը պարգևելով:

*) Յատկապէս շատերին պատմել եմ տուել և բոլորն էլ առանց բացառութեան ասել են, թէ խնդրել է Քիրսից:

Մի այդպիսի ծծաքար կայ և Սարիբէկում, որ գտնուում է մի ժայռի մէջ, մինն էլ Փիւրման գիւղում: Մի ուրիշն էլ Թաղլարի մօտ, Ղուրու-չալի արևելեան կողմը գտնուող այրի մէջ, ինչպէս և մինը Ծովատեղ գիւղի մօտ, լճի ափին, որի անունով և լիճը Ծծաքարի ծով է կոչւում:

Այստեղ կովեր էլ են բերում ուխտ անելու, որ շատ կաթ տայ: Միայն բերելիս հորթը կապում են կովի մէջքին, և իրենք առնելով ջուր, քսում նրա պտուկներին:

Կան քարեր ևս, որոնք պաշտում են, որպէս մի որոշ հիւանդութեան բժշկութիւն տուող: Այսպիսիներից էլ լիշենք մի քանիսը:

Որպէս հազ հիւանդութեան բժշկող սուրբ քարեր.

Ա. Սարիբէկի ուխտատեղուց փոքր ինչ բարձր գտնուող ժայռը, որի միջով մի անցք է բացւում: Հազողները նախապէս մօմեր վառելով այդ ժայռի առաջ, 3 կամ 7 անգամ անցնում են այդ անցքով, լուսալով որ հազը կը կտրի:

Բ. Ալամանց գոմերում գտնուող «ըխտըլահազ» (խեղդող հազ) ուխտատեղին: Սա մի ծառի մօտ երկու ահագին քարեր են, որ միմեանց վրայ ընկնելով՝ մի փոքրիկ անցք են թողել: Խեղդող հազ ունեցողները նոյն կերպ բժշկւում են:

Գ. Բողըխանի լեռան վերայ, վանքից մօտ կէս վերստ հեռաւորութեամբ անտառի մէջ գտնուող մի սաժէն մեծութեան մեկուսի ընկած քարը, որի մէջ մի փոքրիկ անցք կայ: Այստեղ նոյն կերպ բժշկւում են փոքրիկ երեխաներին:

Դ. Սարուշէնի «ըխտըլահազը», որ նոյնպէս մի ծակ քար է և նոյն կերպ բժշկւում է հազողներին:

Հացի գիւղում կայ Քօլէն (Թփերի) խաչ, որ մի կաղնենու տակ երկու սրաձև քարեր են. թէ ծառը և թէ քարերը պաշտւում են և համարւում ծծի վէրքերը դարմանող:

Շուշում, թուրքերի թաղում գտնուում է «Քամու-խաչ» անուն քարերի կոյտը, որ պաշտւում է որպէս «քամի» — ուելմատիզմ հիւանդութեան բժշկութիւն տուող:

Նոյն հիւանդութիւնը բժշկող մի ժայռ քար էլ Դռնա-

վարդ գիւղում կայ, որ նորնպէս «Քամու խաչ» է կոչուում և սլաշուում է:

Կան նաև քարեր ու ժայռեր, որոնց միջով անցքեր են բացուած. ամուլ կանալք երեք անգամ անցնում են այդ անցքերով, որպէս զի որդի ունենան: Ասում են, թէ անցքը մեծանում և թուլ է տալիս կնոջը անցկենալու, եթէ որդի է տալու, և նեղանում ու արգելում անցկենալու, եթէ որդի չէ տալու: Այսպիսի քարերից նշանաւոր են Պտկեսիբերքում և Սարիբէկում գտնուածները:

Աւգուռ գիւղում գտնուում է «Աւգալ-օճախ» ուխտատեղին, որ հասարակ քարերի մի կուտ է: Այստեղ ուխտ են գալիս չորնրոյ կանալք և կամ նրանք, որոնց որդիները տարին չլրացած մեռնում են, որպէս զի առաջինները որդի ունենան, իսկ երկրորդները որդիները երկարակեաց լինին:

Գունավարդ և Քառասնի գիւղերի միջև կայ երկու քար, որոնք միմեանց վրայ ընկած լինելով, տակովը մի անցք են թողել: Այս անցքի տակ ևս մի փոքրիկ քար կայ, ուր գլուխընւում է մի խորշ: Եթէ տասերկու տարեկան ժամանակ այդ խորշը ջուր ածեն և խմեն, 17 տարեկան հասակում սաստիկ զօրեղ կարող են լինել, որովհետև այդ քարերը նրան ոյժ կը տան:

Աւամենց գոմեր կամ Մատաթ քենդ գիւղի մօտ մի մեծ քար կայ, որի մասին ասում են, թէ Մարիամ Աստուածածինը դրա վրայ նստած է եղել, երբ հրեշտակը աւետիս է տուել նրան, թէ որդի պիտի ունենայ: Այժմ ամէն մի անցորդ մի քար է վերցնում և դնում դրա վրայ, ՚ի նշան իւր յարգանաց: Նստերն էլ պտուղներ են դնում և կամ մօմեր վառում:

Հին Քեաթուկի մօտ Գիզատ ուխտատեղում կայ մի ծակ ժայռ քար. երաշտ ժամանակ կանալք դնում մօմեր են վառում ժայռի լանջին և ծակից ջուր վալը ածում: Ասում են, թէ այդ սուրբը այնքան զօրաւոր է, որ անմիջապէս անձորն է անում:

Մի այսպիսի քար էլ Ներքին Թաղավարդ գիւղում կայ—

միայն սա ծակ չէ: Երաշտ ժամանակ բերում ջուր են ածում վերան, կաթնաճաշ եփում, բաժանում, որ անձրև գայ: Մի անգամ մի տղայ ծաղրել է այդ քարը և վեր կացել կանգնել վերան, բայց անմիջապէս ոտները կուչ են եկել:

Մի քար էլ Դռնավարգում կայ, որ նոյն կերպ անձրև է տալիս: Միայն այս քարը նրանով էլ է նշանաւոր, որ երբ երկար ժամանակ անձրև է գալիս, բերում այս քարի տակ կրակ են վառում և անմիջապէս անձրևը կտրւում է:

Հացի գիւղից դէպի արևելք մօտ երկու վերստ հեռաւորութեամբ կայ ժայռից պոկ եկած և առանձին ընկած մի ահագին ժայռ քար, որ մէջտեղից ճեղքուած է: Այս քարը պաշտում են թէ հայերը և թէ թուրքերը: Վերջիններս ասում են, թէ Ալին է թրով խփել և ճեղքել: Այս քարի մօտ մի աղբիւր կայ, որ կոչւում է «Ալի-բուլաղ» (Ալու-աղբիւրը):

Խաչմաչ, Հարաւ և այլ գիւղերում կան քարեր, որոնք պաշտւում են միմիայն կայծակի հարուած ստանալու պատճառով:

Քարեր էլ կան, որոնք թէև չեն պաշտւում, բայց որոնց մասին պատմւում են զանազան աւանդութիւններ:

Այսպիսիներից նշանաւոր են.

ՈՒՂՏԱՔԱՐԵՐ

Մ. Քիրս լեռան վերայ կան ուղտանման և մարդակերպ քարեր. սրանցից փոքր ինչ հեռու մի ուրիշ քար, որ շատ նման է աւելը թելոյ մի հարսի: Պատմում են, թէ մի ժամանակ այդ տեղով մի հարս են տարել: Պատահմամբ սրա զգեստի ծալը պատռուել է և նա առանձնացել է կարելու: Այս միջոցին մի աղքատ պառաւ կին մօտեցել է հարսին և ողորմութիւն խնդրել, իսկ սա բարկացել է վերան, որ այսպիսի նեղ ժամանակ եկել ողորմութիւն է ուզում: Պառաւն էլ իւր կողմից բարկացել և անիծել է բոլորին, որ քար կըտ-

րին: Եւ այդ օրուանից հարսն էլ, մականերն էլ, ուղտերն էլ քար կտրած մնացած են այնտեղ:

Յ Ի Յ Ք Ա Ր

Աշան գիւղից մի փոքր ինչ վերեւ գտնուում է «Յից քարը»: Սա մի ժայռ քար է, որ փոքր ինչ նմանութիւն է տալիս երեխան գրկած մի կնոջ: Ասում են, թէ մի ժամանակ մի հարս, երեխան գրկած գնալիս է եղել, երբ աւազակները լարձակուել են վերան: Սա չկամենալով նրանց ձեռքն ընկնել, խնդրել է Քիւրսից և քար դառել:

Հ Ո Վ Ո Ւ Ի Ք Ա Ր Ե Ր

Ա.

Խազադի լեռան վերայ կան երկու մարդու, չորս ոչխարի և մի շան քարի արձաններ: Աւանդութիւնն ասում է, թէ մի ժամանակ դրանք կենդանի էին. Աստուած ուղարկել է դրանց մօտ իւր հրեշտակին աղքատի շորերով, որպէս զի փորձէ դրանց ողորմածութիւնը: Հովիւները ոչ միայն բան չեն տուել խեղճ աղքատին, այլ և քարկոծել են նրան: Այդ ժամանակ վերջինս անիծել է նրանց և քար դարձրել:

Բ.

Գրիգոր անունով մի ճգնաւոր աւազակներից փախչելով թաք է կենում լեռոյ սրա անուամբ կոչուած Լուսաւորչի քիւրճի մէջ: Մի հովիւ յայտնում է աւազակներին նրա տեղը և սա նախ քան նահատակուիլը անիծում է հովուին, որ իւր կնոջ և ոչխարների հետ քար է կտրում: Այժմ ցոյց են տալիս հովուին, նրա կնոջը և ոչխարներին նմանութիւն բերող քարերը: